

DUURZAAMHEID IN DE STEIGERS

Uitvoeringsplan DUURZAAM HILVERSUM 2009-2012

Betrokkenen: Paul Lammers, gemeente Hilversum
Henny Overbeek, gemeente Hilversum
Hans van Woerkom, gemeente Hilversum
Huibert Boer, BECO
Toon Buiting, BECO

BECO Groep
Vestiging Nijmegen, september 08

INHOUD

1	INLEIDING	1
1.1	Traject om tot het uitvoeringsplan te komen	1
2	ANALYSE EN AMBITIE DUURZAAM HILVERSUM.....	3
2.1	Duurzaamheid, een zaak voor de hele zaak	3
2.1.1	Bestuurlijke en ambtelijke inbedding	3
2.1.2	Organisatorische aspecten	4
2.1.3	Externe stakeholders	4
2.2	Ambitieniveau Duurzaam Hilversum.....	4
3	BUDGET UITVOERINGSPLAN DUURZAAM HILVERSUM 2009-2012.....	6
3.1	Budget.....	6
3.2	Besteding	6
3.3	Uitvoering in tweede helft 2008.....	7
4	DOELEN EN PRESTATIE-INDICATOREN	8
5	ACTIVITEITEN UITVOERINGSPLAN DUURZAAM HILVERSUM.....	11
5.1	Energiegebruik gemeente	11
5.2	Autogebruik en luchtkwaliteit	14
5.3	Duurzaamheidbewustzijn en draagvlak voor duurzaamheid	17
5.3.1	Gemeente intern	17
5.3.2	Extern: burgers, bedrijven en onderwijs	17
5.4	Duurzaam Inkopen en aanbesteden.....	19
5.5	Duurzaamheid in projectontwikkeling	20
5.6	Energie bij particuliere woningen en burgers.....	22
5.7	Organisatiegerichte programmapunten	23
5.8	Overige programmapunten	24
5.9	Raakvlakken met andere lopende programma's	25
6	UITVOERING IN 2009	26

1 INLEIDING

Voor u ligt het Uitvoeringsplan Duurzaam Hilversum dat BECO in opdracht van de gemeente Hilversum voor de periode 2009-2012 heeft opgesteld. In de zomer van 2007 is door de gemeenteraad een motie aangenomen met de strekking dat er een beleidsplan moet komen dat weergeeft hoe in Hilversum in de komende jaren aan duurzaamheid gewerkt wordt (M07/17). Het te ontwikkelen plan moet invulling geven aan ambities op het gebied van duurzaamheid en klimaat. In het plan worden de volgende moties betrokken: M07/18, kandidaatstelling "Groenste stad van Nederland"; M07/19, aansluiting bij het milieuzoneconvenant; M07/20, klimaatneutrale gemeente; en M07/23, Hilversum Millenniumgemeente. De motie betreffende de kandidaatstelling "Groenste stad van Nederland" is in een apart traject ingevuld en afgedaan. Dit uitvoeringsplan geeft invulling aan Millenniumdoel 7, Duurzaamheid en daarnaast sluiten veel activiteiten goed aan bij andere Millenniumdoelen.

1.1 Traject om tot het uitvoeringsplan te komen

In 2007 en 2008 meerdere drie bijeenkomsten met in- en externen georganiseerd om input voor het Uitvoeringsplan Duurzaam Hilversum te genereren:

- 27 november 2007, Nieuwe aanplant (1), Brainstormsessie over duurzaamheid; Nikegebouw; circa 40 belangstellenden, merendeels lokale politici, ambtenaren en vertegenwoordigers van bedrijven.
- 9 april 2008, Nieuwe aanplant (2), Brainstorm sessie over Duurzaam Ondernemen bij de gemeente Hilversum en Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (MVO) bij bedrijven in Hilversum; Raadhuis Hilversum; circa 30 belangstellenden, overwegend vertegenwoordigers van bedrijven en enkele burgers, lokale politici en ambtenaren.
- 3 september 2008, presentatie concept Uitvoeringsplan Duurzaam Hilversum voor politici en externe stakeholders.

In maart en april 2008 zijn individuele en groepsinterviews gehouden met vertegenwoordigers van diverse afdelingen en organisatieonderdelen van de ambtelijke organisatie, met de portefeuillehouder en met enkele externe stakeholders. In de interviewfase is met 19 internen en 3 externen gesproken.

Op basis van de interviews zijn mogelijke ambitieniveaus gedefinieerd en is een advies over inbedding van duurzaamheid in de organisatie opgesteld (hoofdstuk 2). Ook is een eerste inventarisatie van mogelijke activiteiten gemaakt.

In mei 2008 zijn twee workshops gehouden om de duurzaamheidsindicatoren voor Hilversum te bepalen doelstellingen op te stellen en bijbehorende activiteiten te identificeren. Vervolgens is door de gemeenteraad bij de behandeling van de zomernota een besluit genomen over het beschikbare uitvoeringsbudget voor de komende 4 jaar (hoofdstuk 3). De doelstellingen voor de verschillende duurzaamheidsindicatoren zijn vervolgens afgestemd op het beschikbare budget (hoofdstuk 5).

De activiteiten die bijdragen aan de doelrealisatie zijn uitgewerkt op resultaat, planning, budget, verantwoordelijke afdeling binnen de organisatie, samenwerkingsrelaties en doelgroepen (hoofdstuk 6).

Parallel aan de planontwikkeling worden drie projecten uitgevoerd in 2008 om alvast met duurzaamheid aan de slag te gaan. Dit betreft een energiescan openbare verlichting, een energiescan voor een onderwijslocatie en het formuleren en toepassen van criteria voor duurzame bouwprojecten.

2 ANALYSE EN AMBITIE DUURZAAM HILVERSUM

2.1 Duurzaamheid, een zaak voor de hele zaak

Om uitvoering aan de duurzaamheidsambities te geven is het nodig om tot een betere inbedding van duurzaamheid te komen in de gemeentelijke organisatie. Ook is uit onze inventarisatie gebleken dat een betere toekomstgerichte agendering en betere resultaatsturing nodig zijn om de kansen die er voor Hilversum zijn op het gebied van duurzaamheid beter te benutten.

De afgelopen jaren waren op het gebied van duurzaamheid een beleidsarme periode voor de gemeente Hilversum. In 2007 is er wat dit aangaat sprake van een trendbreuk. De gemeenteraad heeft in diverse moties duidelijke ambities neergelegd. Met het Uitvoeringsplan Duurzaam Hilversum wordt invulling gegeven aan deze ambities.

Om op een goede manier duurzaamheid in het werken van de gemeente te integreren is het belangrijk dat duurzaamheid niet de verantwoordelijkheid is van een geïsoleerde afdeling en van één wethouder, maar een gedeelde verantwoordelijkheid, waarbij vanuit andere portefeuillehouders ook invulling aan duurzaam opereren wordt gegeven.

De organisatie is zich ten aanzien van duurzaamheid aan het ontwikkelen van beleidsarm naar ambitieus. De gemeentelijke organisatie richt zich nog naar deze vernieuwde ambities, maar is daar nog niet volledig op toegerust. Met de vernieuwde gemeentelijke ambities zal het planningsproces om duurzaamheid gestalte te geven in projecten vorm gegeven moeten worden. Ook de bijbehorende sturingsprocessen moeten ingevuld worden, bijvoorbeeld door duurzaamheid als aandachtspunt in projectprocessen op te nemen of deel uit te laten maken van de planning- en control cyclus.

In schema:

Duurzaamheid	Gisteren	Vandaag
Bestuur / richting geven	minimaal	ambitieuw
Management / sturing	minimaal	in ontwikkeling
Personeel / Uitvoering	minimaal	in ontwikkeling

2.1.1 Bestuurlijke en ambtelijke inbedding

Verantwoordelijkheid voor duurzaamheid is geen zaak van een sectorale portefeuillehouder alleen. Het is juist andersom: elke sectorale kwestie heeft een duurzaamheidsdimensie. Daarom wordt gekozen om de verantwoordelijkheid te delen. De duurzaamheidsaspecten per beleidsterrein worden benoemd en van een duurzaamheidsdoelstelling voorzien. Hiermee is duurzaamheid als randvoorwaarde aan het eigen beleid gesteld en afrekenbaar gemaakt.

Ook op ambtelijk niveau vindt overdracht van de resultaatverantwoordelijkheid plaats naar alle afdelingen en diensten. De verantwoordelijkheid voor duurzaamheid komt dus meer bij de projectverantwoordelijken op afdelingsniveau te liggen. Die zullen in een vroeg stadium de gemeentelijke duurzaamheidsambities naar het projectniveau moeten vertalen en indien nodig de afdeling Milieu Onderzoek en Advies (MOA) daarbij betrekken. Duurzaamheidsdoelstellingen zijn

dan net als de andere parameters onderdeel van de proces- en resultaatsturing door het management.

De proceseisen om tot betere inbedding van duurzaamheid te komen en om te borgen dat deze verantwoordelijkheid ook gedragen wordt (inclusief monitoring), worden als onderdeel van het plan. Hierdoor is duurzaamheid als procesresultaat geborgd.

2.1.2 Organisatorische aspecten

Naast een betere inbedding zijn er ook enkele organisatorische aspecten die meer duurzaam opereren van de gemeente Hilversum in de weg staan. Dit betreft bijvoorbeeld de balans tussen centrale en decentrale inkoop en de decentrale organisatie van het gebouwonderhoud. Voor beide geldt dat het lastiger is om kennis die leidt tot meer duurzame afwegingen op te bouwen en te borgen.

Een ander voorbeeld is de verrekening van baten en lasten bij investeringen in energiebesparing in gemeentelijke gebouwen, onderwijsgebouwen en gemeentelijke accommodaties. Een goed afwegingskader voor investeringen in energiebesparing zou gebaseerd moeten zijn op het denken volgens "Total cost of ownership". Hierbij worden de kosten in de gebruiksfase meegewogen in de investeringsbeslissing. Hierdoor kunnen lagere kosten voor energie en bijvoorbeeld onderhoud een hogere initiële investering rechtvaardigen. Het ontwikkelen van een dergelijk afwegingskader is als activiteit opgenomen in het uitvoeringsprogramma.

2.1.3 Externe stakeholders

Uit de interviews met externe stakeholders en uit de Nieuwe Aanplant bijeenkomsten komt het beeld naar voren dat de gemeente nadrukkelijker de regie mag nemen over duurzaamheid in het maatschappelijke domein. Zowel als opdrachtgever maar ook bij het stellen van kaders bij ruimtelijke ontwikkelingen en locatieontwikkeling kan de gemeente duurzaamheid aan de orde stellen.

Een belangrijk aandachtspunt is om de duurzaamheid van bedrijfslocaties te ondersteunen en om MVO bij bedrijven te stimuleren en te ondersteunen. Dit wordt door bedrijven nadrukkelijk gemist. Ook belangrijk is dat nu het moment daar is om de uitgesproken ambities van woorden naar daden te brengen. Partijen zijn ook bereid om mee te denken en hun eigen rol in te vullen.

2.2 Ambitieniveau Duurzaam Hilversum

Voor de Klimaatmaatregelen die vallen onder de uitkering Stimulering Lokaal Klimaatinitiatieven (SLOK, opvolger van BANS regeling) is gekozen voor het ambitieniveau Voorlopend. Het ambitieniveau "Hilversum, klimaatneutraal in 2030", dat invulling kan geven aan de hoge ambities zoals die in 2007 door de gemeenteraad zijn gesteld (motie M07/20) is niet opgesteld omdat de afstand van dit ambitieniveau tot de huidige situatie van Hilversum te groot werd geacht. Wel is klimaat een belangrijk aandachtspunt in het uitvoeringsprogramma. Met dit uitvoeringsprogramma worden de eerste stappen op weg naar een klimaatneutrale bedrijfsvoering gezet. Uitwerking van een scenario om in Hilversum op kortere termijn tot een klimaatneutrale bedrijfsvoering te komen en op de langere termijn naar het einddoel van een klimaatneutrale gemeente toe te werken, is aan het eind van de looptijd van het programma "Duurzaam Hilversum, 2009-2012" meer op zijn plaats.

Naast de bijdrage van de gemeente Hilversum wordt er voor de uitvoering gebruik gemaakt van SLOK-subsidie voor lokaal klimaatbeleid in het kader van het klimaatakkoord met het rijk. Tevens is er een klimaatafspraak gemaakt met de Provincie Holland, waardoor een aantal activiteiten worden gefaciliteerd en gesubsidieerd door de Provincie. Dit brengt met zich mee dat de gemeente mee moet werken aan kennisuitwisselingsprogramma's die vaak aan subsidieprogramma's zijn gekoppeld. Daar staat tegenover dat de gemeente Hilversum hier ook van kan profiteren!

Op basis van het door de gemeente vastgestelde uitvoeringsbudget is één scenario uitgewerkt in activiteiten in hoofdstuk 5. Dit is een mix geworden van de activiteiten met een hoger en met een lager ambitieniveau.

Voor activiteiten die klimaatgerelateerd zijn of die voortbouwen op het Integraal Bereikbaarheidsplan kan gebruik worden gemaakt van geormerkte budgetten. Dit maakt dat een hoger ambitieniveau gerealiseerd kan worden dan wanneer alleen het voor duurzaamheid gereserveerde budget van de gemeente Hilversum gebruikt kan worden.

3 BUDGET UITVOERINGSPLAN DUURZAAM HILVERSUM 2009-2012

3.1 Budget

De financiële uitgangspunten voor het Uitvoeringsplan Duurzaam Hilversum voor de periode 2009-2012, zijn:

- Jaarlijks gedurende 4 jaar € 50.000,-, beschikbaar voor Uitvoeringsplan Duurzaam Hilversum; bijdrage gemeente.
- Jaarlijks gedurende 4 jaar € 50.000,- beschikbaar voor klimaat uit SLOK-subsidie. Deze aanvraag wordt voorbereid door BECO in het kader van de huidige opdracht en moet nog aangevraagd worden (aanvraag klaar voor vaststelling in september).
- In het Uitvoeringsplan Duurzaam Hilversum worden verder ondergebracht de volgende activiteiten die bekostigd worden uit de aangegeven geldstromen:
 - NME activiteiten, gebudgetteerd in zomernota
 - Zwerfvuil € 25.000 subsidie van SenterNovem
 - Diffuse Bronnen uit Gemeentelijke Rioleringsplan
 - Opstellen actieplan Luchtkwaliteit en uitvoeren Nota Fietsbeleid.
 - Overige aan te wenden subsidies (met name van provincie en rijk).
- Reguliere personele inzet in kader van duurzaamheid en klimaat.

Bovenstaande uitgangspunten betekenen dat er voor de periode 2009-2012 €100.000 per jaar extra geld beschikbaar is voor het Uitvoeringsplan Duurzaam Hilversum voor interne en externe capaciteit en voor activiteiten. Hiernaast is er geld beschikbaar uit de bovengenoemde andere budgetten voor specifieke onderdelen van het duurzaamheidsbeleid.

Tot slot zijn er nog subsidieregelingen waar voor uitvoering gebruik van kan worden gemaakt:

- Fysieke maatregelen duurzame energie in bestaande bouw (uitvoeringsmaatregelen, met name van derden) worden ondersteund op basis van de Klimaatafspraak van de gemeente met de Provincie Noord-Holland.
- Eventueel nog andere te verwerven subsidies, bijvoorbeeld in het kader van Leren voor Duurzaamheid (Provincie Noord-Holland).

3.2 Besteding

Voor de uitvoering van het programma zal een deel van het beschikbare budget ingezet worden voor capaciteitsuitbreiding. Een nieuw aan te trekken medewerker zal gedurende 4 jaar bij de afdeling MOA de uitvoering van het programma ter hand nemen.

Daarnaast wordt budget ingezet voor uitvoering door andere afdelingen en voor externe kosten.

De uitvoering van het programma geeft invulling aan de duurzaamheidsambities van de gemeente Hilversum zoals verwoord in het volgende hoofdstuk. Ten aanzien van duurzaamheid en klimaat wordt door de gemeente Hilversum met dit programma een grote stap gezet. Er wordt echter binnen de periode van het uitvoeringsprogramma nog geen klimaatneutrale gemeente bereikt.

Het uitvoeringsprogramma bestaat voor het grootste deel uit concrete uitvoeringsgerichte programmapunten. Er zijn ook enkele proces- en organisatiegerichte activiteiten opgenomen. De mate waarin Hilversum duurzaamheid in haar bedrijfsvoering en bedrijfsprocessen weet te borgen, en daarmee het succes van het programma Duurzaam Hilversum 2009-2012, zijn hiervan sterk afhankelijk.

3.3 Uitvoering in tweede helft 2008

Voor de tweede helft van 2008 is een bedrag van € 38.000 beschikbaar voor het inzetten van extra interne capaciteit voor duurzaamheidsactiviteiten die voortkomen uit de ondertekening van de klimaatovereenkomst met de provincie. Dit om de continuïteit te waarborgen, zodat de werkzaamheden die verbonden zijn aan de ingezette initiatieven kunnen worden voortgezet. Dit betreft onder meer het project Wagenparkscan en het project Energiebesparing gemeentelijke gebouwen.

BECO rondt in de 2e helft van 2008 haar opdracht af, met de oplevering van dit uitvoeringsprogramma, het voorbereiden van de aanvraag van SLOK-subsidie voor lokaal klimaatbeleid en de projecten:

- Energiescan voor openbare verlichting Hilversumse Meent;
- Energiescan van één onderwijslocatie;
- Het formuleren en toepassen van criteria voor duurzame bouwprojecten met een instrument zoals 'GPR gebouw'.

4 DOELEN EN PRESTATIE-INDICATOREN

In twee interactieve sessies zijn de belangrijkste prestatie-indicatoren benoemd voor duurzaamheidsbeleid van de gemeente Hilversum. Door te werken met deze prestatie-indicatoren (KPI's, key performance indicators) wordt de aandacht in de uitvoering van het programma straks gefocust op de doelen en beoogde resultaten. Het helpt de uitvoering om resultaatgericht te werken in plaats van activiteitgericht. Hierdoor wordt het duurzaamheidsbeleid op langere termijn geborgd. De KPI's kunnen onderdeel gemaakt worden van de reguliere planning en control cyclus. Dit maakt ook een betere verantwoording van resultaten en inspanningen mogelijk.

Aan deze KPI's worden binnen de gegeven budgetkaders doelen gekoppeld. Vervolgens worden in het uitvoeringsplan de activiteiten uitgewerkt op resultaat, planning, indicatie van budget en capaciteit, verantwoordelijke, samenwerkingsrelaties en doelgroepen.

In de tabel op de volgende bladzijde staat per KPI de doelstelling weergegeven zoals die realistisch geacht wordt binnen de budgetkaders en rekening houdend met de door Hilversum aangegeven ambities en speerpunten.

In het volgende hoofdstuk staan de activiteiten om de doelstelling te realiseren uitgewerkt.

nr	KPI's Duurzaam Hilversum Beleidsprogramma	Bijbehorend doel
1	Energiegebruik van gemeentelijke gebouwen en installaties en van de gebruikers van deze gebouwen (computers e.d.).	<p>-3% reductie per jaar totaal en per cluster te realiseren, conform Prestatiekaarten van de SLOK subsidie, niveau Voorlopend.</p> <p>-Beleidsrichtlijn voor gemeentelijke investeringen gebaseerd op "Total cost of ownership" wordt geformuleerd.</p> <p>-100% gemeentelijke opdrachten voldoet aan dit toetsingskader.</p>
2	Luchtkwaliteit.	<p>-Doelen volgen uit het op te stellen Actieplan Luchtkwaliteit en uit de Nota Fietsbeleid.</p> <p>-Gebruik intern mobiliteitsmanagement: daling autokilometers met 10%.</p>
3	<p>Bewustzijn en draagvlak bij medewerkers.</p> <p>Bewustzijn en draagvlak voor duurzaamheid bij burgers en bedrijven.</p> <p>Daarvan afgeleid kennisuitwisseling voor duurzaamheid en zichtbaarheid van duurzaamheidsbeleid Hilversum.</p>	<p>Intern:</p> <p>-75% kennis en draagvlak voor het programma.</p> <p>-Duurzaamheid is als aandachtspunt in processen geborgd.</p> <p>-Gebruik duurzame arbeidsvoorwaarden groeit.</p> <p>Extern gericht, Inwoners en bedrijven:</p> <p>-In Omnibusenquête duurzaamheid opnemen, stijging van waardering hiervoor.</p> <p>-2 MVO kennisbijeenkomsten per jaar.</p> <p>-Gebruik maken van bestaande netwerken en contacten met externe stakeholders.</p>
4	Duurzaam inkopen en aanbesteden door de gemeente.	<p>-75% in 2010.</p> <p>-100% in 2015.</p>
5	Duurzaamheid in stedenbouwkundige projecten, de mate waarin bovenwettelijke ambities voor duurzaam bouwen, duurzaam renoveren en energieprestatie worden gerealiseerd.	<p>-Realisatie van projecten met een hogere ambitie dan wettelijk voorgeschreven. 50% van projecten haalt dit bovenwettelijke niveau.</p>
6	Duurzaamheid in bestaande woningen en bij individuele particuliere opdrachtgevers.	<p>-Percentage verkochte woningen met een energielabel stijgt en daarbinnen verbetert de verhouding zuinig/onzuinig.</p> <p>-Bij bouwvergunningaanvragen krijgt 100% een standaardadvies en 20% een advies op maat over duurzaam verbouwen.</p> <p>-Realisatie energiebesparing conform klimaatakkoord.</p>

5 ACTIVITEITEN UITVOERINGSPLAN DUURZAAM HILVERSUM

Hieronder staan de activiteiten van het Uitvoeringsplan Duurzaam Hilversum per KPI uitgewerkt. De activiteiten worden beknopt beschreven: Wat, welk resultaat, wanneer, uit welk budget, wie verantwoordelijk, samenwerkingsrelaties.

De klimaatgerelateerde activiteiten worden in de SLOK-aanvraag nog nader ingevuld volgens de daarvoor geldende richtlijnen.

De klimaatgerelateerde activiteiten zoals voorgesteld voldoen aan het prestatieniveau Voorlopend volgens de systematiek van de SLOK-aanvraag. Daarmee voldoet dit plan aan de inhoudelijke voorwaarden om de beoogde subsidie toegekend te krijgen.

Programmapunten met een **K** aangeduid zijn gericht op klimaat.

Programmapunten met een **k** aangeduid richten zich op klimaat en andere duurzaamheidsaspecten.

Voor de activiteiten met een **K** en een **k** aangeduid geldt beide dat er financiering vanuit de SLOK-subsidie gebruikt wordt.

In de kolom budget wordt aangegeven vanuit welk budget de activiteit gedekt wordt:

- duurz = duurzaamheidsbudget gemeente Hilversum
- SLOK = SLOK-subsidie voor lokaal klimaatbeleid
- FIETS = Nota Fietsbeleid
- TCO = dekking hogere initiële investering uit lagere gebruikskosten, "Total cost of ownership"
- NME = in begroting 2009 vast te stellen budget voor Natuur en Milieu Educatie
- Provincie = bijdrage of faciliteren door Provincie NH i.k.v. klimaatafspraak
- regulier = uit reguliere formatie, als onderdeel van reguliere activiteiten

5.1 Energiegebruik gemeente

Het betreft het energiegebruik van gemeentelijke gebouwen, van de gebruikers van deze gebouwen (computers e.d.) en voor openbare verlichting en andere gemeentelijke zaken in de openbare ruimte.

Doel:

-3% energiereductie per jaar (SLOK prestatieniveau Voorlopend).

-Beleidsrichtlijn voor gemeentelijke opdrachten, gebaseerd op "Total cost of ownership" wordt geformuleerd.

-100% gemeentelijke opdrachten voldoet aan dit toetsingskader.

Programmapunten	Resultaat	Planning	Budget	Verantwoorde- lijke afdeling	Samenwerking
<p>1. Energiebesparing gemeentelijke gebouwen K <i>Energie label gemeentelijke gebouwen en uitbreiding energiebeheer eigen gebouwen. Energieregistratie, het labelen van de gemeentelijke gebouwen en het verkrijgen van enkele maatwerkadviezen leidt tot een inzicht in mogelijke energiebesparende maatregelen. Volgens een vastgesteld afwegingskader gebaseerd op Total cost of ownership, TCO, zullen maatregelen doorgevoerd kunnen worden.</i></p>	<p>Energie labels voor gemeentelijke gebouwen, maatwerkadviezen voor 3 panden. Energiebeheerplan wordt hierop gebaseerd. Resultaat: 3% reductie per jaar. Waar mogelijk worden ook de gemeentelijke accommodaties en de onderwijslocaties hierin betrokken</p>	<p>2009-2012</p>	<p>SLOK TCO Regulier Provincie</p>	<p>DB F&I</p>	<p>Intern: - Beheerders gebouwen en installaties. -Gebruikers.</p>

Programmapunten		Resultaat	Planning	Budget	Verantwoorde- lijke afdeling	Samenwerking
2. K	Energiebesparing gemeentelijke accommodaties en onderwijs <i>Opzetten van een energiebesparingplan en in uitvoering nemen daarvan, rekening houdend met gepland onderhoud en vervangingen.</i>	Energiebeheerplan 3% reductie per jaar.	2010-2012	SLOK TCO Regulier	DI B&E	-beheerders accommodaties en scholen -gebruikers
3. K	Terugverdientijd energie-investeringen <i>Opzet van een verrekeningssystematiek om kosteneffectieve investeringen te kunnen doen op basis van "Total Cost of Ownership", TCO¹. Een terugverdientijd in TCO-benadering van 10 jaar leidt voor utiliteitsgebouwen ongeveer tot een 50% scherpere EPC. Hiermee krijgt energie een meer centrale plaats in onderhoudsplannen.</i>	TCO als geaccepteerd afwegingskader met een terugverdientijd van 10 jaar wordt toegepast.	2009 vaststellen. Doorlopend gebruiken.	SLOK Regulier	CCFB P&C	Intern: -budgethouders -financiën
4. K	Duurzame Energie <i>Demonstratieproject duurzame energie in eigen gebouw realiseren. In een publiekstoegankelijke locatie wordt een installatie met voorbeeldwerking geïnstalleerd.</i>	Eén installatie wordt gerealiseerd op een publiekslocatie.	2011	TCO.	DB F&I	Intern: gebruikers

¹ TCO: Total Cost of Ownership. Bij het gebruik van Total Cost of Ownership als afwegingskader worden lagere kosten in de gebruiksfase meegewogen bij de investeringsbeslissing. In het uitvoeringsprogramma wordt uitgegaan van een terugverdientijd van 10 jaar. In deze tabel wordt TCO ook als budgetafkorting gebruikt om aan te geven dat de betreffende kosten gefinancierd worden uit de lagere kosten in de gebruiksfase. De gemeente gebruikt als vergunningverlener dit zelfde principe om zorgplicht t.a.v. energie op te leggen aan bedrijven.

Programmapunten		Resultaat	Planning	Budget	Verantwoordelijke afdeling	Samenwerking
5. K	Energiebesparing gemeente <i>Energieplan openbare verlichting en verkeersregelinstallaties (vri) opstellen en uitvoeren, gerelateerd aan onderhoud en vervanging.</i>	Plan opgesteld. Plan in uitvoering. 3% reductie per jaar.	2010 2011-2012	SLOK TCO	DS UCT	Intern: projectleiders.
6. K	Energiebesparing gemeente <i>Energiereductieplan pompen en gemalen opstellen en uitvoeren, gerelateerd aan onderhoud en vervanging.</i>	Plan opgesteld. Plan in uitvoering 3% reductie per jaar	2011-2012	SLOK regulier TCO	DS UCT	waterschap
7. K	Metten energiegebruik <i>Energiegebruik van alle gemeentelijke gebouwen en installaties meten als index t.o.v. 2008</i>	Jaarlijkse rapportage van energiegebruik, uitgesplitst naar gebruikersgroep	Ontwerp registratie 2008. Registratie doorlopend.	SLOK Regulier	DB F&I	Intern: beheerders van gebouwen en installaties.

5.2 Autogebruik en luchtkwaliteit

Doel:

Doelen uit het op te stellen Actieplan Luchtkwaliteit en Nota Fietsbeleid

Gebruik intern mobiliteitsmanagement: daling autokilometers met 10%

Forensen: netto modaliteitshift (van auto naar alternatieven voor de auto)

Inwoners Hilversum: daling korte ritten.

Programmapunten		Resultaat	Planning	Budget	Verantwoorde- lijke afdeling	Samenwerking
8.	Minder autogebruik <i>Doorgaand stimuleren gedragsverandering van auto naar de fiets / Intensivering communicatie en infrastructurele maatregelen om meer duurzame mobiliteit te bevorderen, mogelijkheden bijvoorbeeld Het Nieuwe Rijden, Fiets naar je werk, Week van de vooruitgang, fietsroutenetwerk.</i>	Conform op te stellen Actieplan Luchtkwaliteit. de Nota Fietsbeleid.	2009-2012	SLOK FIETS	DS Beleid	Intern: - communicatie Extern: -burgers -bedrijven
9.	Alternatieve brandstoffen <i>Project verschoning wagenpark: Aanbod wagenparkscans aan 9 bedrijven en de gemeente zelf, indien potentie: realisatie van een vulstation voor alternatieve brandstoffen door marktpartijen en gemeente.</i>	10 wagenparkscans zijn uitgevoerd. Voorlichtingsbijeenkomst georganiseerd.	2009	SLOK Duurz. Provincie	DB F&I DS MOA	9 bedrijven
10.	Vervoersmanagement grote bedrijven <i>Bij grote bedrijven stimuleren en indien nodig afdwingen van mobiliteitsmanagement.</i>	Bedrijven boven 500 medewerkers hebben een mobiliteitsplan.	2010-2012	Regulier	DI V&H	grote bedrijven
11.	Duurzaam openbaar vervoer <i>Bij advisering over concessieverlening busvervoer luchtkwaliteit en duurzaamheid meenemen. Luchtkwaliteit speelt op kortere termijn. Aardgas biedt ook kansen voor duurzaamheid op de langere termijn als transitiebrandstof naar gebruik van biogas.</i>	Bij nieuwe concessie in de voorbereiding wens voor bussen op aardgas ingebracht.	2009-2011	N.v.t.	DS Beleid	-busmaatschappij -Provincie Noord Holland -Gewest.

Programmapunten	Resultaat	Planning	Budget	Verantwoorde- lijke afdeling	Samenwerking
<p>12. Milieuzonering <i>Navraag effecten en ervaringen andere gemeenten met Milieuzonering ter verbetering luchtkwaliteit. Indien substantiële bijdrage verwacht wordt, dit invoeren.</i></p>	<p>Rapportage met advies/afdoening Motie M 07/19. Indien positief: uitvoering.</p>	<p>2009</p>	<p>SLOK</p>	<p>DS MOA</p>	
<p>13. Effecten groen langs wegen <i>Gebruik van groen kan mogelijk een positief effect hebben op de luchtkwaliteit langs wegen. Wat zijn ervaringen elders daarmee. Wanneer de verwachting is dat dit ook in Hilversum kansen biedt, uitvoeren van een pilotproject.</i></p>	<p>Afhankelijk van uitkomst onderzoek</p>	<p>2010</p>	<p>Duurz. SLOK Regulier Overig</p>	<p>DS MOA</p>	<p>DS IngB</p>
<p>14. Meten autogebruik <i>De regeling vervoersmanagement en de verplaatsingskostenregeling toetsen en eventueel aanscherpen; Het gebruik van Mobility Mixx voor dienstverkeer evalueren en eventueel gemeentebreed invoeren en promoten. Metingen luchtkwaliteit (fijnstof / NOx) door behoud bestaande meetpunt</i></p>	<p>Jaarlijkse rapportage</p>	<p>jaarlijks</p>	<p>Duurz. regulier</p>	<p>DB P&O DS MOA</p>	

5.3 Duurzaamheidbewustzijn en draagvlak voor duurzaamheid

5.3.1 Gemeente intern

Doel intern:

- 75% kennis en draagvlak voor het programma
- gebruik duurzame arbeidsvoorwaarden groeit (vervoer, spaarloon regeling)

Programmapunten intern	Resultaat	Planning	Budget	Verantwoordelijke afdeling	Samenwerking
15. Bewustwording <i>In een intern communicatieproject "Duurzaam Hilversum" draagvlak creëren voor duurzaamheid als randvoorwaarde bij alle activiteiten (inclusief mobiliteitsgedrag, papiergebruik, etc.). Kennisoverdracht en kennisontwikkeling duurzaamheid zijn hier onderdeel van.</i>	Bekendheid en draagvlak 75% Toepassing interne procedures 100% Gebruik duurzame arbeidsvoorwaarden groeit	2010	Duurz.	DB F&I	- DB Communicatie - DB P&O - alle medewerkers
16. Meten intern draagvlak <i>Interne enquête</i>	Jaarlijkse rapportage	2009-2012	Duurz. Regulier	DS MOA	-DB Communicatie -DB P&O

5.3.2 Extern: burgers, bedrijven en onderwijs

Het betreft het bewustzijn en draagvlak voor duurzaamheid bij burgers, bedrijven en leerlingen en gebruikers van gemeentelijke accommodaties.

Doel:

- In Omnibusenquête duurzaamheid opnemen, stijging van waardering hiervoor
- 2 MVO kennisbijeenkomsten per jaar en faciliteren bedrijven met MVO- en duurzaamheidsaanbod

Programmapunten extern	Resultaat	Planning	Budget	Verantwoorde- lijke afdeling	Samenwerking
<p>17. Voorbeeldfunctie gemeente <i>Communicatieproject duurzaam Hilversum. De gemeente vult duurzaamheid in de eigen bedrijfsvoering op een goede manier in. Dat goede voorbeeld zichtbaar maken voor de Hilversummers. De implementatie van energiebesparende maatregelen in onderwijs en gemeentelijke accommodaties (sporthallen) wordt als kapstok gebruikt voor extra gerichte voorlichting aan de gebruikers van deze gebouwen.</i></p>	<p>Successen worden zichtbaar gemaakt voor Hilversummers. Tien keer per jaar een halve duurzaamheidpagina in lokale media.</p>	<p>2009-2012 Geleidelijke opbouw, steeds intensiever</p>	<p>Duurz. SLOK Regulier</p>	<p>DS MOA</p>	<p>Intern: -afdelingen met duurzaamheids- successen Extern: -burgers</p>
<p>18. Burgers betrekken <i>Hilversummers kunnen zelf ook wat doen: Energie, Mobiliteit, Millenniumdoelen, Zwerfvuil, afkoppelen regenwater, watergebruik...</i></p>	<p>Mogelijkheden voor Hilversummers om zelf meer duurzaam te handelen worden aangedragen, o.a. door up-to-date internet portal.</p>	<p>2009-2012 Geleidelijke opbouw, steeds intensiever</p>	<p>Duurz. SLOK regulier</p>	<p>DS MOA</p>	<p>burgers</p>
<p>19. Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen <i>Communicatieproject Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen. Samenwerking zoeken met landelijke organisaties zoals brancheorganisaties, MVO-Nederland, Infomil, SenterNovem, Kamer van Koophandel,</i></p>	<p>2 MVO-kennisuitwisseling-bijeenkomsten voor bedrijven per jaar georganiseerd. Gebruik maken van bestaande netwerken en contacten met externe stakeholders</p>	<p>2009-2012 Geleidelijke opbouw, steeds intensiever</p>	<p>Duurz.</p>	<p>DS MOA</p>	<p>bedrijven</p>

Programmapunten extern		Resultaat	Planning	Budget	Verantwoorde- lijke afdeling	Samenwerking
20.	Energiereductie bedrijven <i>Wet Milieubeheer gebruiken om duurzaam ondernemen en energiereductie te stimuleren, voorlichting te geven en waar nodig maatregelen op te leggen. Maatregelen met een terugverdientijd kleiner dan 5 jaar zijn op te leggen. Waar nodig energiescan opleggen aan bedrijven.</i>	Continuering werkwijze Vergunning en handhaving.	2009-2012	Regulier SLOK	DI V&H	bedrijven
21.	Natuur- en Milieu Educatie <i>Natuur en milieu educatie wordt ondergebracht bij het IVN. Een programma gericht op het basisonderwijs wordt in uitvoering genomen. Vaststellen gemeentelijke doelen op dit terrein.</i>	Functionerende NME-organisatie onder gebracht bij het IVN. SMART geformuleerd opdracht kader voor IVN.	2009-2012	NME	DS MOA	-IVN -basisscholen
22.	Metten draagvlak en resultaat <i>Omnibusenquête Registratie van het aantal bijeenkomsten over duurzaamheid waarin burgers en bedrijven participeren, de opkomst en resultaten van deze bijeenkomsten</i>	Jaarlijkse rapportage	2009-2012	regulier	DS MOA	-DB Communi- catie -DB P&O

5.4 Duurzaam Inkopen en aanbesteden

Duurzaam inkopen en aanbesteden door de gemeente (alle dimensies van duurzaamheid, sociaal, ecologisch, economisch, toekomstige generaties en andere delen van de wereld), aanbestedingen en materiaalkeuzes zijn hiervan een onderdeel.

Doel:

- 75% in 2010
- 100% in 2015

Programmapunten	Resultaat	Planning	Budget	Verantwoordelijke afdeling	Samenwerking
23. Duurzaam Inkopen <i>Inkoop en aanbesteding verder verduurzamen: voor inkoop en aanbestedingen zonder grote klimaatcomponent wordt een inventarisatie gemaakt en prioriteiten gesteld op basis van inkoopvolumes en duurzaamheidsrelevante. Budgethouders / inkoopverantwoordelijken worden gefaciliteerd met informatie en inkoopcriteria. De energie en klimaatkant wordt afgedekt in 6.1.</i>	Implementatieplan 75% duurzaam ingekocht in 2010 100% in 2015	implementatieplan: 2009 daarna conform implementatieplan.	Duurz. regulier	DB F&I	budgethouders
24. Informatie uitwisseling duurzaam inkopen <i>In een inkoopoverleg / inkoopplatform wordt informatie over duurzaam inkopen en aanbesteden uitgewisseld, gefaciliteerd door F&I.</i>	Inkoopprotocol vernieuwd, o.a. verplichte consultatie centrale inkoopadviseur en/of BIM en duurzaamheidsafweging in inkoopproces.	Vanaf 2010	Duurz. regulier	DB F&I / CMT	budgethouders
25. Meten duurzaam inkopen <i>Monitoring voortgang met behulp van de Zelfscan Duurzaam Inkopen van SenterNovem en eigen inventarisatie voor grootste productcategorieën. Voor klimaatgerelateerde aanbestedingen wordt in kader van de SLOK-subsidie gemonitord.</i>	Jaarlijkse rapportage	2009-2012	Regulier	DB F&I	budgethouders

5.5 Duurzaamheid in projectontwikkeling

Het betreft de duurzaamheid van stedenbouwkundige projecten, de mate waarin bovenwettelijke ambities voor duurzaam bouwen, duurzaam renoveren en energieprestatie worden gerealiseerd. Het betreft projecten waarin de gemeente de rol van regisseur/adviseur of partner heeft.

Doel:

-Bovenwettelijke norm, afgeleid van Energie Prestatie op Locatie, GPR Gebouw of andere methodiek: ten minste 50% van projecten haalt dit bovenwettelijke niveau (o.a. door ranking)

Programmapunten	Resultaat	Planning	Budget	Verantwoorde- lijke afdeling	Samenwerking
26. Duurzame stedebouw K <i>Uitwerking visie duurzame stedebouw / klimaatneutrale gebouwde omgeving in samenspraak met stakeholders (o.a. corporaties, projectontwikkelaars, energiebedrijf, Mediapark). In een energieverkenning worden de kansen voor energiebesparing en kleinschalige duurzame energie in kaart gebracht (nieuwbouw- en inbreidinglocaties, grootschalige renovatie, ...) De kansen worden vertaald naar een visie en een energiedocument voor de gebouwde omgeving. Dit bevat een richtlijn voor de energieprestatie van projecten op een hoger ambitieniveau dan wettelijk minimum. Mogelijk kan voor bestaande bouw aangesloten worden bij de aanpak "Meer met minder" van energiebedrijven en de installatiebranche.</i>	<p>Een gedeelde visie op energie in de stedelijke omgeving in Hilversum. Uitvoeren acties uit de visie. Indien mogelijk wordt een project met TCN (Mediapark) gerealiseerd.</p>	<p>2009 visie 2010-2012 uitvoeren</p>	SLOK	<p>DS Beleid DS PROM</p>	<p>-projectontwikkelaars -woningcorporaties -TCN</p>
27. Meten inbreng gemeente in projecten K <i>Bijhouden in welke projecten de gemeente participeert en in welke mate energieambities worden gerealiseerd.</i>	<p>Jaarlijkse rapportage. Norm voor projecten in 2009.</p>	2008-2012	SLOK	DS MOA	<p>-DS PROM -DS Beleid</p>

5.6 Energie bij particuliere woningen en burgers

Doel:

- % verkochte woningen met een energielabel stijgt en daarbinnen verbetert de verhouding zuinig/onzuinig.
- Bij bouwvergunningaanvragen krijgt 100% een standaardadvies / foldermateriaal over duurzaam verbouwen.
- Realisatie energiebesparing conform klimaatakkoord.

Programmapunten	Resultaat	Planning	Budget	Verantwoorde- lijke afdeling	Samenwerking
28. Energiebesparing bij particulieren K <i>Communicatieproject Energiebesparing gericht op inwoners</i> <i>Onder andere "Meer met minder" project van energiebedrijven en installatiebranche en aanbod van CO₂-servicepunt.</i> <i>Informatie over subsidies via Internet.</i>	Als onderdeel van 6.3. Mogelijkheden voor energiebesparing en duurzame energie en eventuele subsidies worden gecommuniceerd. Ook energielabel van woningen is een onderdeel hiervan.	2010-2012	Zie 6.3 Provincie	DS MOA	burgers
29. Voorlichting bij bouwvergunning K <i>Bij aanvragen voor een bouwvergunning voor verbouw of nieuwbouw door particulieren wordt toepasselijk foldermateriaal (afhankelijk van de aanvraag) meegegeven.</i> <i>Dit wordt in werkprocedures V&H opgenomen.</i> <i>Folderlijn met specifieke informatie over duurzaamheid bij verschillende aanvragen (dakkapel / aanbouw / ..) wordt aan bestaand materiaal ontleend.</i>	100% aanvragers (800 per jaar) krijgt toepasselijk foldermateriaal mee	2009 ontwikkelen 2010-2012	SLOK Duurz. Regulier	DI V&H	burgers.

Programmapunten	Resultaat	Planning	Budget	Verantwoorde- lijke afdeling	Samenwerking
30. Meten duurzaamheid bij particuliere woningen K <i>Afname foldermateriaal bij vergunningaanvraag</i> <i>Percentage verkochte woningen met A of B label</i> <i>CO2-reductie door energiebesparingcampagne</i>	Jaarlijkse rapportage	2009-2012	regulier	DS MOA DI V&H	

5.7 Organisatiegerichte programmapunten

Hier zijn de programmapunten weergegeven die er toe bij dragen dat duurzaamheid ook daadwerkelijk in de processen van de gemeente Hilversum verankerd raakt.

Programmapunten	Resultaat	Planning	Budget	Verantwoorde- lijke afdeling	Samenwerking
31. Duurzaamheid van beleidsprogramma's <i>In beleidsprogramma's worden duurzaamheidsaspecten benoemd en van doelstellingen voorzien.</i> <i>Wordt vastgesteld bij begrotingsbehandeling.</i> <i>Afdeling MOA faciliteert en ondersteunt dit proces.</i>	Duurzaamheidparagraaf in beleidsprogramma's. Faciliteren door MOA. Verantwoording via planning- en control cyclus.	2010-2012	Duurz. Regulier	Dienst Stad	alle diensten en afdelingen
32. Duurzaamheid in projecten k <i>Duurzaamheid in projecten en activiteiten steeds vanaf start meenemen. Wat speelt er (energie, materiaalgebruik, giftige stoffen, sociale aspecten, ...) en hoe kan daar beter mee worden omgegaan.</i>	Duurzaamheidchecklist voor projecten is vastgesteld, intern gecommuniceerd (intranet) en wordt gebruikt. Gebruik wordt gefaciliteerd / ondersteund door MOA.	2009 vaststellen 2010-2012	Duurz. regulier	DS MOA	-DS Beleid -DS PROM

Programmapunten		Resultaat	Planning	Budget	Verantwoorde- lijke afdeling	Samenwerking
33.	Samenwerking <i>In gewestverband, provinciaalverband en landelijk wordt samenwerking gezocht op klimaatbeleid en duurzaamheid</i>	Gebruik kennis en ervaringen elders	2009-2012	Duurz. SLOK	DS MOA	–gemeenten -regio -Provincie Noord Holland

5.8 Overige programmapunten

Programmapunten		Resultaat	Planning	Budget	Verantwoorde- lijke afdeling	Samenwerking
34. K	Subsidies <i>In kaart brengen externe financieringsmogelijkheden voor duurzaamheid, klimaat en energie</i>	Kansen voor externe financiering zijn geïnventariseerd en waar mogelijk gebruikt.	2009-2012	3 dagen per jaar, uit SLOK	DS MOA	Interne projectleiders
35.	Bestrijdingsmiddelen <i>Bij het groenbeheer wordt het bestrijdingsmiddelen gebruik verder gereduceerd.</i>	Afname gebruik bestrijdingsmiddelen	2009-2012	Regulier	DS Regie Groen	
36. k	Bedrijfsinterne Milieuzorg <i>De bedrijfsinterne milieuzorg wordt gecontinueerd en geïntensiveerd.</i>	Daling milieudruk van de gemeente als bedrijf	2009-2012	regulier	DB F&I	alle diensten, afdelingen en medewerkers
37.						

5.9 Raakvlakken met andere lopende programma's

Onderstaand zijn de beleid- en uitvoeringstrajecten genoemd die verwant zijn aan duurzaamheid en waaruit ook activiteiten zullen worden uitgevoerd.

Beleidsprogramma / onderwerp	
1.	Actieplan Luchtkwaliteit In 2008 vast te stellen plan om de luchtkwaliteit te verbeteren.
2.	Nota Fietsbeleid In 2008 vast te stellen.
3.	Nota Parkeerbeleid Beleidsplan hoe om te gaan met de groeiende parkeerdruk in Hilversum.
4.	Zwerfvuilproject Er is een subsidie beschikbaar voor een zwerfvuil project
5.	Sanering Diffuse Bronnen
6.	Bedrijfsinterne Milieuzorg

6 UITVOERING IN 2009

In 2009 zal de focus liggen op de opstart van het programma en op de voorbeeldfunctie van de gemeente. Als motto voor 2009 zou gekozen kunnen worden voor "Goed voorbeeld doet goed volgen". Immers de gemeente zet een aantal grote stappen wat betreft energiebesparing en bedrijfsvoering. Ook binnen de gemeente wordt de voorbeeldwerking ingezet om met successen het draagvlak te versterken.

Om een vlotte opstart van alle projecten en activiteiten te garanderen vindt er een intern gericht communicatietraject plaats.

De uitvoering in 2009 concentreert zich op:

- Energiebesparing in gemeentelijke gebouwen
- Ontwikkeling van een visie op energie en duurzaam bouwen in de stedelijke omgeving.
- Wagenparkscans voor bedrijven en gemeentelijk wagenpark
- Energiebesparing bij bedrijven en Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen
- Duurzaam Inkopen

Aan onderstaande actiepunten wordt in 2009 in meer of mindere mate uitvoering gegeven.

nr	Programmapunt
1	Energiebesparing gemeentelijke gebouwen
3	Terugverdientijd energie-investeringen
8	Minder autogebruik
9	Alternatieve brandstoffen / wagenparkscans
12	Milieuzonering
17, 18, 19	Communicatie naar burgers en bedrijven, geleidelijk aan te intensiveren
20	Energiebesparing bij bedrijven
21	Natuur en Milieu Educatie
23	Duurzaam Inkopen
26	Visie duurzame stedenbouw

Bij de programmabegroting 2010 zal een weergave gegeven worden van de beoogde activiteiten in 2010.